

МАЗУРЕНКО І. В.

УДК 069 51: 82 (477)

"...ПОЗА РАМКАМИ УСТАЛЕНИХ ТРАФАРЕТІВ": НОВИЙ ПОГЛЯД НА ТВОРЧІСТЬ ІВАНА БАГМУТА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДНІМ ІМ. Д. І. ЯВОРНИЦЬКОГО)

Дослідження архівних матеріалів українського письменника з Придніпров'я Івана Багмута (1903-1975) уможливають інтерпретацію невідомих аспектів його творчої біографії та дають підставу для нового, неупередженого погляду на естетичну цінність його творів.

Ключові слова: Іван Багмут, Придніпров'я, творча біографія, інтерпретація, текст, репресії, Українське відродження, націоналізм.

Исследование архивных материалов украинского писателя из Приднепровья Ивана Багмута (1903-1975) делает возможным интерпретировать неизвестные аспекты его творческой биографии, а также позволяет по-новому, объективно взглянуть на эстетическую ценность его произведений.

Ключевые слова: И. Багмут, Приднепровье, творческая биография, интерпретация, текст, репрессии, украинское возрождение, национализм.

Archival materials Research of the Ukrainian writer of Pridneprovja Ivan Bagmut (1903-1975) makes possible to interpret unknown aspects of its creative biography, and also allows to look at aesthetic value of its products in a new way.

Keywords: Ivan Bagmut, Pridneprovja, the creative biography, interpretation, the text, repressions, the Ukrainian revival, nationalism.

... Партія не веде творців
Г. Грабович

У пострадянському просторі проза І. Багмута опинилася на маргінесах сучасної літератури і зрозуміло чому. Хвиля відродження повертала українському читачеві штучно вилучену за часів диктаторської ідеології літературу модерну. У національний культурний контекст (літературу Придніпров'я) було повернуто імена В. Підмогильного, В. Поліщука, П. Єфремова, Б. Тенети, В. Петрова, Г. Епіка, М. Мінька та інших. Наразі, на наш погляд, необхідно по-новому осмислити літературу кінця 1940 - 50-х, а разом і з тим і

творчі біографії письменників, що виходять "за межі формуляру": "Біографія поета складається як творча вигадка, як життєпис Війона або Рембо. Вона складається поза рамками усталених трафаретів: з голоду, вигнання, блукання" [13, с. 622].

Біографія Івана Андріановича Багмута [7, с.] є досить типовою для радянського письменника першої половини ХХ ст. "Бачити світ!" - ось його життєве кредо. Врештешки від мандрівок на Тянь-Шань, до Далекого Сходу, Карелії, узбережжя Охотського моря давали молодому письменнику поживу для популярного на той час жанру подо-

рожнього нарису. Його книжки нарисів "Подорожі до небесних гір" (1930); "Преріями та джунглями Біробіджану" (1931), "Вибухи на Півночі" (1932), "Карелія" (1933), "Верхівці засніжених тундр" (1935) є нині бібліографічною рідкістю. А от оповідання, повісті, створені вже після війни, такі як "Записки солдата", "Щасливий день суворовця Криничного" та інші набули значення "радянської класики". Книжки виходили великими накладками, в чисельних перекладах і перевиданнях. Тільки "Щасливий день суворовця Криничного" було видано 14 мовами народів СРСР, перекладено польською, чеською, болгарською та китайською (повість виходила 31 раз). Звичайно, це були твори заідеологізовані, з викриттям "куркулів", "дезертирів", феноменом "павликів морозових"; з позитивними по-радянські героями, що несуть звільнення поневоленим народам совєтської імперії. Але разом із тим, особливо після смерті Й. Сталіна, І. Багмут намагався ставити і вирішувати проблеми більш моральні, як то сумління, честь, гуманність тощо ("Шматок пирога", "Блакитне плесо").

Про традиційні людські цінності, зокрема українця, та психологічні проблеми дитячого та юнацького віку на межі історичного зламу - зламу національної свідомості (духовної) йдеться в автобіографічній повісті І. Багмута "Життєпис слухняного хлопця" (1969). У прототипах героїв повісті - маленькому хлопчику Карабутеняті, його братах, батьках, односельцях бачимо рідних йому "бабайківців", через долі яких переїхала революція, визвольні змагання. Події відбуваються у рідній Мамаївці, Жураївці (Бабайківка), де народився і виріс І. Багмут, у повітовому місті (Новомосковську), де він навчався спочатку у гімназії, а потім в учительській семінарії. Л. Толстой говорив, що кожна людина може написати одну цікаву книжку - книжку про своє життя. "Життєпис..." став саме тією книжкою.

Дослідження унікальних архівних матеріалів І. Багмута, що їх передала до музею наприкінці 1980-х рр. його невістка Лариса

Николаївна, нове прочитання окремих творів уможливають інтерпретувати деякі аспекти творчої біографії письменника та дають підставу для нового погляду на естетичну цінність його творів. Драматичні реалії буття І. Багмута проглядаються у його творах, листах, нотатках поміж рядків та певну заполітизованість. Вони свідчать проти радянської доби, за якої тисячі людей заслали світ за очі в табори та експлуатували на "зеківських" будовах комунізму. Дивом до нас потрапив лист письменника до сина Станіслава: "23 марта у нас была прекрасная погода - солнце, тепло, даже снег начал таять в тех местах, где он был грязный. Но мороз утром был под 40 градусов... Эта зима более холодная - с морозами до 50 градусов. Ожидаем ранней весны и вместе с ней разворота строительства. Не хотел бы ты приехать ко мне летом? Увидел бы тундру, Урал издали, посмотрел бы, как строятся железные дороги. Если б поехал через Архангельск, то увидел бы море Белое и Баренцево и реки Печору и Усу. Подумай и взвесь. Дорога только очень тяжела, боюсь". [1, с. 3-4].

Зберігся й учнівський зошит, декілька сторінок якого списані дрібним почерком російською мовою про буденне життя колишнього письменника на засланні. Чи це нотатки до якогось творчого сторінки з щоденника? Як на мене, - це живе готове оповідання: "Вчера я переменял 16-ую специальность. За последние десять месяцев я был пильщиком, конторщиком, штукатуром, редактором газеты, каменщиком, маляром 5-го разряда, дневальным, рабочим на кухне, счетоводом, уборщиком, суфлером, столовым 4-го разряда, гробовщиком, лодочником-перевозчиком, сторожем на огороде, преподавателем алгебры, а вчера стал возчиком... Работа возчика относится к разряду аристократических специальностей в лагере. В первых, работа возчика определяется работоспособностью лошади, а не работоспособностью человека, где предел неопределенный, как и его соблодения. Вторых, возчик до некоторой степени уподобляется прокурору, как последний подчи-

няється тільки закону, так і возчик подчиняється тільки" [2, с. 1].

Щемливі документи висвітлюють драму окремої людини, яку позбавили власної свободи, а змеханізована рабська праця привнювалася до кінської. Слова І. Багмута про закон, що йому ніби підлеглий прокурор, звучать нині саркастично. Показним у записах є уривок про те, як письменнику довелося супроводжувати групу "урок" до Чибью "в распоряжение начальника партии по изысканию ж.-д. трассы". У перепусці на безконвойне пересування значилося: "Один и с ним 8". "Тут были Чума,- писав він, - Золотой, Король, Седой король, Грех, Соловей, Юрок один и Юрок другой. На меня они смотрели с презрительным безразличием, и я не старался вызвать у них более активного отношения к себе... В Чибью к нам присоединились еще 9 чел. Мы расположились в пустом бараке и ждали,[когда] партия приступит к работе. Среди новых девяти человек были кроме бандитов 2 убийцы и один растратчик" [2, с. 3-4]. Парадоксальним є те, що Багмут, не зважаючи "на вигнання", тяжке поранення на фронті, демонстрував свою відданість режиму: "Найтяжчим моментом в моїй біографії є 1935–1941 роки, коли я був заарештований, звинувачений у контрреволюційній діяльності і засланий у виправно-трудова табори. Не почувавши за собою ніякої вини, я дуже боляче переживав арешт і заслання, однак не змінив своїх поглядів, і особиста образа не похитнула ні моїх комуністичних переконань, ні моєї відданості Радянській владі і Комуністичній партії" [3, с. 26].

У царині дитячої літератури напевне йому було легше реалізуватися як цікавому оповідачу з опитом мандрівника, завжди захопленому невідомим, пригодами, психологією людини в екстремальних ситуаціях. Подорожні нариси 1930-х рр. були безцінним фактологічним матеріалом післявоєнних творів І. Багмута "Гарячі джерела" (1947), "Господарі Охотських гір" (1949) та інших. Попри "відданість", документальність, жива, динамічна, колоритна мова,

чудові ліричні відступи робили його книжки популярними.

Партія, українське літературознавство другої половини 1940-х рр. приділяло увагу ідеологічній спрямованості дитячої літератури та створенню позитивного героя, супергероя - піонера, комсомольця, особливо героїв Великої Вітчизняної війни. "Радянська дійсність, - писав П. Вовк, - позбавлена "сердитої нудьги" життя. Нашим дітям нема потреби, - як це робили юні герої Гаріна-Михайловського чи Марка Твена, - бешкетництвом і недисциплінованістю виявляти свої протести проти нудьги" [7, с. 111]. Або таке: "...Письменникам слід завжди пам'ятати мудрі заповіді великого Горького, який постійно нагадував радянським митцям про те, що не можна й на мить забувати про капіталістичне оточення", "про енергійну боротьбу з ним до повної перемоги нового, комуністичного" [7, с. 117]. Дидактизм, моралізаторство, політичні гасла позбавляли подібні твори художності, естетизму. Хоча у цей час у прозі не було "вершинних досягнень", але серед них почали з'являтися "не панорамні", а ті, що проникали у світ душі людини" [8, с. 15]. Серед них була і повість І. Багмута "Записки солдата" (1947). У вигляді уривку "Записки розвідника" автобіографічний твір вперше був надрукований у журналі "Українська література" (1944, № 11). "Із запасної бригади, - задував І. Багмут, - я потрапив у дивізію, що відправлялась на фронт, і був зачислений рядовим у взвод пішої розвідки. На Воронежському фронті я пройшов від Кантемирівки до Волчанська, був декілька разів у бою, в розвідці і на підступах до Харкова важко поранений..." [3, с. 27]. "Записки..." ширі, написані рукою солдата, містять у собі побутові подробиці, важкі сцени кровопролитних боїв, філософські роздуми. Повість позбавлена надоречного романтизму. Письменник ділиться з читачем власною думкою про смерть, що відрізнялася від загальноприйнятої: "Я думав про тих бійців з нашої частини, що загинули в перший же день, у першому бою. Не один з них мріяв про величні вчинки, про

бойовий подвиг, а довелося упасти, може, й раз у раз не стрельнувши. Пишуть, говорять, жалкують за тими, що загинули в останній день війни. А про цих ніхто не згадує, а вони, мені здається, принесли найбільшу жертву. Вони - перші хоробрі" [4, с. 25]. Гадаємо, що тут І. Багмут був максимально відкритим, адже після перемоги у війні свідомо частина нації, що вийшла з війни з величезними втратами, сподівалась на позитивні зміни в країні. Тому письменники-фронтовики, всупереч цензурним утискам, починали писати по-іншому. Перші дві редакції (1947 і 1957) повісті "не були вільні від натуралізму, зайвих побутових подробиць, вузького психологізму. В останній редакції (1961) ці вади якщо не цілком, то в основному подолані письменником. Повість виховує в юнаків та дівчат, батьки яких відстояли рідну країну від фашизму, почуття вірності Вітчизні, прищеплює риси героїзму, стійкості, винахідливості" [3, с. 32]. Правдиве зображення подій вважалося за натуралізм.

Не схвально зустрів критика і "Щасливий день суворовця Криничного": "І. Багмут створює образ героя, конфліктного внутрішньо і з дійсністю. У цьому цікавому творі робився наголос на самосвідомості героя-суворовця, який виступав не носієм моральних рецептів, а стимулював думку й почуття читача до вироблення власної системи цінностей..." [8, с. 393]. Звичайно, у творах цього часу замовчувалися проблеми голоду 1947 р., повоєнного сирітського дитинства: до суворовських училищ переважно йшли діти, які втратили батьків або на фронті, або в таборах. Цей час вигартовував дитину з "дорослю" психологією та психікою ("Наш загін "Смерть фашистам!").

З кінця 1950-х І. Багмут через казку, фантазію, застосовуючи метафору, гумор тощо, намагається говорити з дітьми про вічні категорії, про загальнолюдські проблеми. В міру своєї парадигми цінностей, він створює літературні образи, наближені до справжньої, "неідеологічної" людини. Серед оригінальних творів І. Багмута була повість-казка "Пригоди чорного kota Лапченка, описані

ним самим" (1964). Прийом письменника говорити від імені тварини деякі правдиві речі, навіть у авторитарному суспільстві, - не оригінальний, як у світовій літературі, так і радянській. Згадаймо, незабутнього булгаковського Шарікова, образ якого набув узагальнення. В 1970-ті з'явилися "Білий Бім - чорне вухо" Г. Троєпольського (1971) та "Вірний Руслан" Г. Владимова (1975).

У передмові до повісті "Пригоди чорного kota Лапченка..." кіт мотивує своє бажання писати тим, що може "писати про те, що справді бачив і чув, не домислюючи і не вигадуючи, як то змушений робити письменник-людина..."

Він хотів змусити людей "поглянути на себе, так би мовити, збоку, бо ж збоку краще видно і достоїнств, і хиб". Дісталось й редакторам (цензорам): "На жаль, письменник, який редагував мій рукопис, дещо викреслює з того, що було написано цікавого про людину..." [8, с.6]. З першого рядка читач заінтригований, не кажучи про подальші події. Власні думки, що їх не міг відкрито виказати І.Багмут що до стану суспільства в цілому й, зокрема, місця митця в ньому, а також свого відношення до цензури, функціонерів, підлабузників, і, взагалі, невігластва, - все це він вложив в неперевершені за своєю зухвалістю, іронією, сарказмом, демагогією і, як це не дивно, - правдиві вуста Лапченка: "Між іншим, ще під час мого перебування в Письменника я познайомився з одним критиком, який ніколи не посміхався і писав довгі статті. Тоді я вважав цього критика геніальним, а тепер, якимось проглянувши його статті, побачив, який це тупий невіглаш...". Ще одне спостереження що до неусміхнених людей: "Людина відрізняється від тварини, крім усього іншого, тим, що має здатність сміятися. Коли ж людина не сміється, то вона втрачає людську подобу і скидається на свого "друга" - собаку. Часто зустрічаючись з розумними людьми, я переконався, що у справді розумної людини завжди усміхнене лице" [8, с.25-26].

Багмутівський кіт глузує з освітянської та просвітницької діяльності радянських ус-

“...Поza рамками усталених...”

танов, над системою, що плодить безліч інфантильних "громадян" - "широкий котячий загал": "Найбільш мене турбувала низька культура місцевих котів, і я надумав прочитати їм цикл лекцій. Я вирішив почати з літературної теми, а саме: "Образ kota в художній літературі". В дужках я назвав цю лекцію - "Від маркіза Карабаса до наших днів. Мені здавалось, що вона знайде шлях до сердець широкого котячого загалу" [8, с. 45]. Не оминув Лапченко й "улюблених" принципів критиків, що заробляли собі на їжу вишукуванням у творах "бліх" і шельмуванням авторів за нечітку ідеологічну позицію. Іскристий гумор багмутівського Лапченка, пародіювання радянських ораторів, зокрема, літературних критиків, роблять з дитячого твору - універсальний: "В чому ж пафос kota з твору "Кіт у чоботях"? В тому, що кіт виступає тут як позитивний тип. Виступає як кіт, достойний наслідування! Казку створили люди. Звідси логічно випливає, що людина любить і поважає котів. "Кіт у чоботях" - твір французький. А візьміть ви російську казку про "Кота і півня", де головний герой твору Котофій Котофійович не лише врятує од смерті дурного півня, а й носить дідові на роботу сніданок і обід! Це кіт-трудівник! І так скрізь! В усіх творах!" [8, с. 48]. Якщо ми думаємо, що нині немає таких "ораторів" або "шкідників", з якими боровся Лапченко (приміром, із браконьєром Петренком), ми глибоко помиляємося. Атавізми та рудименти радянщини мають міцне коріння. Цікавими є роздуми kota про самокритику: "На основі свого життєвого досвіду я прийшов до висновку, що людина не любить самокритику. ... Чим вищу посаду займає людина, тим менше схильна вона визнавати свої помилки" [8, с. 102]. У такому казково-філософському ключі написана вся повість. Звичайно, в ній є деяка декларативність, заангажованість: сатира на так званих "стиляг", диспути з релігійних питань, "что такое хорошо и что такое плохо".

В архіві І. Багмута зберігається рукопис його ненадрукованої п'єси "Оповідання про мужність" [5], події якої (як зазначив автор)

відбуваються у 1931-1954 рр. П'єса має піднаголовок "Трагедія на 3 дії, 5 картин". У ній йдеться про абсурдність тоталітарної влади, яка "наглядала" за творцями ("стежила, гротизила і душила", за словами, Г. Грабовича), про синдром шпигунства, полювання на "ворогів народу"... В тексті помічаємо справжнє відношення автора до дійсності, тільки з боку "негативних персонажів" - контррозвідників, буржуазних філософів, "бандитів". Показною є дискусія що до матеріалізму, який за словами Барона Фріденберга ("міністра закордонних справ однієї з європейських держав") "відбирає у людини безсмертну душу, відбирає ідею вічного життя, відбирає ідею бога! Людина стає безкритою, приземленою, егоїстичною" [5, с. 3]. На думку ж Добрини ("радянського письменника"), найбільші мрійники - комуністи, які є матеріалістами, і що існує цілком реальна перспектива перемоги соціалістичної революції в усьому світі. З'являється сумнів що до віри автора в перемогу "в усьому світі". Слушною думкою про тоталітарні режими всіх часів є чітка, розлога програма Барона, який звертається до філософії Макіавеллі: "Принижуйте великих, звеличуйте посередність, допомагайте слабим" [5, с. 13]. Хоча ідеологічні пасажі неодмінно присутні в п'єсі, паралельний контент, достатньо інтелектуальний, дає уявлення про людину на перехресті історії.

Іронія, іноді гротеск, коли йдеться про сучасний літературний процес, низький рівень творів багатьох пролетарських письменників, феномен "ударників у літературі", парадокси штучної партикулярної українізації (згадаймо "Мину Мазайло" М. Куліша), - все це знайдемо на сторінках п'єси Багмута. Слід згадати про епізод, де критик Стервегов виправдовується з приводу свого походження, національності та кепкує з того, що може треба було б перекласти його прізвище українською, "називатися не Стервеговим, а Зоряношляховим? Стервег означає "зоря-шлях" - Зоряношляховий!" [5, с. 20]. Сміх викликає і діалог між редактором журналу "Червоний стяг" Грабовим та кри-

тиком Стервеговим, які обговорювали поему одного "геніального поета" Цапового "Ми не любим мух и блох" [5, с. 21]. Після шантажу Грабового, критику як "людини чужої нації, зв'язаної з чужоземною розвідкою", "сином експлуататора", довелося визнати поему "геніальною". Що до роману товариша Вибійчаного під назвою "Закликаючи нові кадри з села, клично загук великого машинобудівного заводу", то Грабовий вважав Вибійчаного "старим, досвідченим письменником", що "упевнено стає на рейки діалектичного реалізму, намагається йти в ногу з нашою епохою" [5, с. 31]. Але є цікавий нюанс: Письменник подав роман до редакції "після четвертої переробки". Все це нині здається карикатурним, якби не було правдою. Тонни макулатури виходили з-під пер так званих літературних ударників:

Радостным знаменем должен быть поднят

Лозунг любого рабочего дня:

Дело победы зависит сегодня

Прежде всего от меня! [10, с. 7]

І. Багмут був добре обізнаним на механізмі репресивної системи. Він на власні очі бачив, як з грудня 1934 р. порожнів харківський будинок літераторів "Слово", де він жив із родиною. Уривок з п'єси, в якому перекладач Іванов цинічно радить Грабовому (в минулому "бандиту Кузьмі Варенику") у разі арешту: "Зразу ж признавайтесь в усьому тому, що може розповісти ваша дружина - це перше. Друге - признавайтесь, що ви шпигун. Самі признавайтесь. Це викличе у слідчих довіря до вас. У деяких працівників ДПУ ще тримається переконання, що ворог може бути благородним (сміється). А потім починайте топити... Тільки, звичайно, не мене і тих, хто зв'язаний з нами, а зовсім непричетних. називайте ваших хороших знайомих і наклеюйте на них ярлик шпигуна, терориста" [10, с. 28].

Свого часу на Багмута теж хтось "наклеїв" подібні ярлики. 9 серпня 1935 р. Особлива нарада при Харківському управлінні НКВС УРСР за вигадану контрреволюційну діяльність засудила його на 6 років позбав-

лення волі: спочатку виправно-трудова табора Чибю, Уси, Абези (Комі АРСР), потім праця геологом у пошуковій партії, що обслуговувала будівництво Печорської залізниці [9].

Багмут блискуче передає більшовицьку риторичку свого часу. Радянський письменник мав викоренити пам'ять про своє походження, виховання. Виникає питання, на чиему ж боці була людина І. Багмут з родини сільського вчителя, а на чиему, - радянський письменник І. Багмут? Чи можемо ми говорити про подвійні стандарти буття та психологічне роздвоєння особистості? Можливою відповіддю на питання є уривок з літературної (партійної) дискусії Грабового та радянського поета, товариша Сонячного, який мав забути про виховання в духовній семінарії і службі "колись дяком" та старатися "отой повівський душок виживати" [10, с. 34].

Чи вірив сам Багмут у зговір проти "великих", який було зорганізовано зовні, чи навмисно кинув цю парадоксальну думку про "величезну провокацію", що її організувала (у п'єсі) контррозвідка Барона. З діалогу Барона ("людини думки") і його підлеглого Плішке ("людини дії") дізнаємося про організацію масових терористичних актів так, щоби не виявити своєї агентури та змусити "радянську владу знищувати своїх великих". Винищення "великих" почалося в Україні ще в 1929 р. (процес над "СВУ"), коли почали виявляти та викорінювати "національний момент": "З нього треба починати! Місцевий націоналізм існує. Найлегше запідозрити місцевого робітника в націоналізмі. Це природно! Оголосять всіх кращих письменників, художників, журналістів, деякого політичних і наукових діячів України, Грузії, Арменії, Білорусії, Середньоазіатських республік контрреволюціонерами, шпигунами, членами терористичних груп. Тільки діячів національних республік! Росіян - ні, ні! Націоналізм це щілина, куди виходить активність реакційних елементів, так кажуть більшовики. Добре, ми всунемо в цю щілину всі їхні національні кадри. Коли радянські органи безпеки арештують кілька тисяч працівників, серед арештованих будуть і

справжні націоналісти, наші агенти. ... Ви уявляєте, як буде отруєна обстановка в Радянському Союзі? Мало того, що ми знищивши талановитих, посадимо на керівні посади бездар, ми настроїмо інтелігенцію національних республік проти Росії, сім'ї арештованих і їхніх родичів проти радянської влади, а в самих арештованих виховаємо найзапекліших ворогів радянської влади. Виховаємо ренегатів! Бо хто ж лишиться вірним партії, яка безневинно засадила віддану людину в тюрму?" [10, с. 16].

Програма знищення "великих" розписана Багмутом (Бароном) дуже переконливо. Насправді, так все і сталося, але... Для організації масового терору не потрібні були закордонні служби безпеки - вистачало своїх. Постає питання, чи щиро вірив Багмут в написане, чи це було соціальне замовлення? Хто ж він? Чи письменник Добриня, безвинно репресований, у якого від розпачу померла дружина і лишився дванадцятирічний син - а він "рукоплеще своїм гнобителем", чи нарком Короб, який став контрреволюціонером "з тієї хвилини, як почув вирок". Судячи з автобіографії, - перше, але як колись написав його земляк "український буржуазний націоналіст та радянський розвідник" В. Петров: "Надусім панує епоха. Функція людини за однієї доби одна, за іншої - інша. У зміні діб втрачає вагу сталість особи. Жоден з нас не має власної біографії, ми усвідомлюємо це з дотикальною ясністю" [12, с. 112]. Отже, можливим є і другий варіант, і третій... Як і в самого В. Петрова (В. Домонтовича).

"Позитивного героя" Павла Івановича Добриню звинуватили у шпигунстві, бо він півтора року тому був за кордоном як радник чужоземного посольства. Будучи у таборах, він не відмовляється від своїх поглядів, партії і вірить у те, що "діє якась таємна рука, діє хитро, тонко, підступно". "Хтось невидимий, - говорить він своєму антиподові Терентію Кириловичу Коробу, - хоче зробити мене ворогом радянської влади, ворогом самому собі. Але не зробіть! Я комуніст і лишусь комуністом, хоч би мені довелося вмерти в

тюрмі" [10, с. 52]. Короба звинуватили в тому, що він нібито хотів убити Сталіна. Він відмовився свідчити проти себе і після 10 років таборів за далекоглядною тактикою Барона розчарувався в радянській владі: "Я жертвував життям за радянську владу. Я боровся за неї із зброєю в руках проти білих, проти зелених, проти чорних, і жовто-блакитних, я боровся проти укапівців, проти троцькістів, проти зінов'ївців і бухаринців. І от подяка за все! Я - ворог народу!" [10, с. 516].

"Я тягаю тачку і ставлюся до влади так, як той, хто тягає тачку! ... Ха-ха-ха... будую соціалізм! Тягайте, товаришу Добриня, тачку і кричить: хай живе радянська влада! Жити стало краще, жити стало веселіше! Ха-ха-ха..." [10, с. 516].

А чи це не було позицією і самого автора, який 6 років провів в радянських таборах і на собі відчув це "краще" і "веселіше". За відомих обставин Багмут не пише ні про які тортурні ані на допитах, ані в таборі... Але у сцені зустрічі в таборі Добрині та одного з його слідчих Березняка (став теж "ворогом") є досить прозорий натяк на дії "поганого" слідчого Кажана, якого "боялись".

Апофеозом твору є останні слова Добрині до Короба в лазареті, що примирили їх, бо віра одного і зневіра іншого набувають трагедійного сенсу: знецінення життя людини заради ідеології, розрив родинних зв'язків заради утопічної перспективи, і від цього - вирок від імені народу-переможця тоталітарній агонізуючій системі: "Народ збудував соціалізм, народ витримав найжорстокішу війну проти фашизму, а нам довелось дивитися на його перемоги через заготоване вікно. Хіба це не жах!? Так, ми вистояли в боротьбі, але нас, які не задумались би віддати своє життя за Вітчизну, які перенесли муки в тисячу разів тяжчі ніж на фронті, для яких умерти в боротьбі за батьківщину, було б найбільшою радістю, нас соромляться навіть згадувати, а як згадають, то як щось ганебне. Це не трагедія? В класичній трагедії герой гине, бо його не розуміли сучасники, зате наступні покоління воздвигали йому пам'ятники. А ми з вами?

Ми гинемо без вини, по-дурному, марно, без мети і в довершення всього наступні покоління згадуватимуть нас с презирством і ненавистю, як ворогів народу. Оце трагедія!" [10, с. 60-61].

Що стосується художнього рівня твору, то він є середньостатистичною драматургією, хоча і претендує на "шекспірівську трагедію" або ж "оптимістичну": герої схематичні, плакатні; присутній чіткий розподіл на "позитивних" та "негативних" персонажів; наскрізну ідеологічну лінію забезпечує декларативність та радянська риторика... Але вдумливий читач відчує інші плани, де є, сподіваємося, справжня думка письменника на драматичні події того часу, на окрему особистість, яка не годна побороти абсурд. Авторська іронія і дуже сміливі, як на той час, думки (навіть з вуст "негативних" персонажів) дають поживу для нового погляду на творчість і на особистість письменника. П'єса, безумовно, автобіографічна, можливо, що вона була написана вже після реабілітації І. Багмута 22 березня 1957 р.

Масмо стверджувати, що література першої половини ХХ ст. не була вільною, а разом із нею не був вільним і радянський письменник І. Багмут. Все найкраще було створено всупереч "Поводирю". Як писав В. Петров: "Місце особи в суспільстві визначається центральними органами. Одні з письменників мусять рубати ліс, полоти моркву, промивати золото, інші мусять репрезентувати літературу, "привселюдно бити себе в груди і повсякденно додавати: я ваш!"... Сьогодні "старатель на Колімі", завтра нарком. Сьогодні нарком, орденоносець, член Верховної Ради, власник особистого ЗІСу, завтра засланець, ніщо, копач землі..." [13, с.710].

Бібліографічні посилання

1. Багмут І. до Багмута С. від 3 березня 1941 р. (1 сфальцьований арк.). ДНІМ, б/н.
2. Багмут І. "Вчера я переменил 18-ую специальность..." // Зошит № 322. Рукопис. ДНІМ, б/н.
3. Багмут І. Автобіографія. Архів письменника /Засць І. Іван Багмут: Літературно-критичний нарис. - К.: Видавництво дитячої літератури "Веселка", 1964.
4. Багмут І. Записки солдата. - К.: Дніпро, 1975.
5. Багмут І. Оповідання про мужність. Рукопис. 70 арк. ДНІМ, КП-194117 АФС-5915
6. Багмут І. Вибрані твори. В двох томах. Т. II. Пригоди чорного kota Лапченка. Повісті та оповідання. - К.: Веселка, 1983.
7. Вовк П. Образи юних героїв у літературі для дітей // Дніпро. - 1954. - № 10.
8. Іванюк С. Література для дітей. 40-ві - 90-ті роки / Історія української літератури ХХ століття. У двох книгах. Кн. 2. - К.: Либідь, 1998.
9. З порога смерті. Письменники України - жертви сталінських репресій: Вип. І. - К., 1991.
10. Мазуренко І. Ударництво в літературі 1920-30-х рр. як політтехнологія зі знецінення інтелектуально-духовних підвалин людського життя. Рукопис. Арк. 15.
11. Мазуренко І. Ім'ям Союзу Радянських Соціалістичних Республік... / З любові і муки... - Дніпропетровськ: ВПОП "Дніпро", 1994. - С. 185-188.
12. Павличко С. На зворотньому боці автентичності //Сучасність. - 1993.
13. Петров В. Сучасний стан української поезії / Петров В. Розвідки. Т. 2. - К.: Темпора, 2013.

